

RYSZARD SKRZYNIARZ

POCZĄTKI ARCHWUM ZAKONNEGO BOŻOGROBCÓW W MIECHOWIE

W 1198 r. patriarcha Jerozolimy Aymar Monachus wystawił dokument dla zakonu bożogrobców w Miechowie¹. Dokument ów jest potwierdzeniem licznych posiadłości pozostających w rękach palestyńskich kanoników na terenie Polski. Jest on również najstarszym zachowanym dokumentem wystawionym dla bożogrobców miechowskich.

Przedmiotem niniejszego szkicu ma być: ustalenie ile dokumentów złożyło się na wystawiony dokument przez Monachusa; następnie dla kogo zostały one wystawione i gdzie były przechowywane oraz ustalenie początku archiwum zakonnego bożogrobców na ziemiach polskich.

Na podstawie wystawionego dokumentu przez Monachusa możemy wnieść, iż podstawą jego kompozycji jest kilka dokumentów, zestawionych według chronologii nadań dla bożogrobców w Miechowie:

„[Jaksa – R.S.] po przyjacielsku odwiedził [księcia Bolesława – R.S.] i o utwierdzenie darowizny usilnie prosił. Najszlachetniejszy książę pokornym prośbom ucha przychylił, potwierdzenia daru udzielił i takiej nadto przydał wolności i wieczystego zwolnienia przywileju, iż wszelkie majątności, jakie by kościół jerozolimski w kraju owym z uszanowania dla Grobu Pańskiego pozyskał, od wszelkich publicznych podatków i służb, jakie by w księstwie polskim były, w pełni mają być wolne”.

Możemy wnieść, iż pierwszym wystawcą dokumentu dla bożogrobców był sam Jaksa po 1163 r., następnie książę Bolesław IV Kędzierzawy dokonał zatwierdzenia nowych przywilejów, nie później jak przed 1166/7 r., gdyż wówczas Jaksa wziął udział w buncie przeciw niemu².

¹ Dokument ów znajduje się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, perg. nr 4, a został opublikowany w *Kodeksie dyplomatycznym Małopolskim* (dalej cyt. KodMłp), t. 2, 1153-1333, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 375, s. 12-14.

² W. Oblizajek, *Najstarsze dokumenty bożogrobców miechowskich (1198)*, „Studia Źródłoznawcze”, 24 (1979) s. 105.

„Mieszko [...] wolności przez poprzednika nadane zatwierdził. Potem książę Kazimierz dążąc śladami braci dane przez nich wolności uznał za ważne i swym przywilejem umocnił”.

Dokument potwierdzający przywileje dla klasztoru miechowskiego wystawiony przez Mieszka III Starego mógł pochodzić z lat 1173-1177. Natomiast dokument Kazimierza II Sprawiedliwego został wystawiony po 1177 r., a przed 1179 r. Potwierdzenie wystawienia tego dokumentu przez Kazimierza znajdujemy w dokumencie Innocentego III z 14 X 1208 roku³.

„Pan Gedko, czcigodny biskup krakowski [...] przyznał kościołowi Świętego Grobu w jałmużnie dziesięciny z czterech osad, a mianowicie Miechowa, Zgorzyc, Komorowa i Goszczy”.

Fundacja biskupa Gedki⁴, a wraz z nią wystawiony dokument mógł powstać około 1170-1179 r. z okazji poświęcenia kościoła w Miechowie dla bożogrobców⁵.

„Wspomniany książę Kazimierz [...] (nadał przywilej targowy dla Skaryszewa – R.S.)]. Tę wspomnianą wolność podał na piśmie do wiadomości patriarchy i innych braci; te swobody wobec arcybiskupa Zdzisława i w przytomności możnych panów w *Spirzov*⁶, czasu Wielkiej Nocy, na rozkaz księcia Kazimierza biskup Lupus publicznie obwieścił i pismem swym i pieczęcią stwierdził”.

Ten passus wyraźnie mówi o dwóch dokumentach wystawionych na zjeździe w Świerzym Górnym, który odbył się nieznanego roku. Pierwszym jest dokument Kazimierza Sprawiedliwego, który został wysłany do patriarchy i innych braci zakonu bożogrobców. Wystawienie tego dokumentu można datować na lata 1179-1185. Drugi natomiast został wystawiony i potwierdzony pieczęcią przez biskupa płockiego Lupusa⁷. Również jego datacja zamyka się

³ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, nr 377, s. 19; J. Dobosz, *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego*, Poznań 1995, s. 105.

⁴ Biskup Gedko z rodu Gryfitów lub Powałów (*ok. 1130, †20 IX 1185) – biskupem krakowskim został 19 VI 1167 r., bliski współpracownik Kazimierza II Sprawiedliwego, fundator i darczyńca na rzecz kościołów i klasztorów; J. Długosz, *Opera omnia*, ed. A. Przeździecki, t. 1, Kraków 1887, s. 393; W. Semkowicz, *Ród Powałów*, „Sprawozdania” AU, 19 (1914) nr 3, s. 19-20; R. Grodecki, *Gedko, biskup krakowski*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 366-367; J. Bazydło, *Gedko*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 926; Dobosz, dz. cyt., s. 161-172.

⁵ Konsekracja kościoła miechowskiego została dokonana prawdopodobnie w latach 1170-1179; Dobosz, dz. cyt., s. 168, proponuje 1173-1185.

⁶ Odbyło się to na zjeździe w Świerzym Górnym, który odbył się na Wielkanoc nieznanego roku, między 1173-1185 r. Nie można wykluczyć, iż ów zjazd odbył się w związku z przygotowaniem do zjazdu w Łęczycy, dlatego też należy datować go na około 1180 r.; Dobosz, dz. cyt., s. 109, 168.

⁷ Biskup Lupus (*?, †ok. 1186) – biskup płocki od około 1170 r.; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 127; Dobosz, dz. cyt., s. 201-203. Arcybiskup Zdzisław (*?, †1180) – arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim został od około 1170 r.; Nitecki, dz. cyt., s. 236.

w latach 1179-1185. Przyjęcie daty końcowej na rok 1185 jest związane z następną fundacją, której dokonał biskup Gedko (1167-1185).

„Wspomniany biskup Gedko wyznaczył kościołowi [w Skaryszewie – R.S.] dziesięciny ze Skaryszewa i innych czterech osad: Modrzejowice, Wierzbica, Odechów i Krępa”.

Prawdopodobnie również biskup Gedko wystawił dokument, którego datę końcową możemy zamknąć rokiem 1185 – rokiem śmierci biskupa.

Z tego zestawienia wynika, iż na dokument Monachusa wystawiony w 1198 r. składało się osiem innych dokumentów⁸, których wystawcami byli: Jaksza, książęta polscy i biskupi⁹. Dokumenty te zostały wystawione w latach 1163-1185:

- 1) dokument fundacji Jaksy po 1163 r.;
- 2) potwierdzenie fundacji przez Bolesława IV Kędzierzawego przed 1166/7 r.;
- 3) potwierdzenie fundacji przez Mieszka III Starego po 1173 r.;
- 4) potwierdzenie fundacji przez Kazimierza II Sprawiedliwego po 1177, a przed 1179 r.;
- 5) nadanie biskupa krakowskiego Gedki około 1170-1179 r. z okazji poświęcenia kościoła;
- 5a) nadania możnowładcze po 1163 – przed 1179 r.;
- 6) nadanie przywileju przez Kazimierza II Sprawiedliwego około 1179-1185 r.;
- 7) potwierdzenie tego nadania przez biskupa płockiego Lupusa około 1179-1185 r.;
- 8) nadanie dziesięcin przez biskupa Gedkę przed 1185 r.;
- 8a) nadania możnowładcze w latach 1180-1198.

Można by powiedzieć, że wystawca dokumentu nie zachował chronologii w zapisie dokumentu. A jednak to wszystko stanowi jeden ciąg logiczny. Najpierw przedstawił fundację Jaksy, która była podstawą bożogrobców w Polsce, a następnie jej potwierdzenia przez książąt. Dopiero w dalszej części, czyli od nadań biskupa Gedki została zachowana chronologia według następujących po sobie uposażeń dla bożogrobców miechowskich. Śledząc cały dokument zauważymy, iż po nadaniu przez biskupa Gedkę (nr 5) występuje cały ciąg nadań możnowładczych, zamykających się w latach 1163-1179. Następną taką sytuacją występuje po nadaniu dziesięcin przez tegoż biskupa (nr 8). Są tu nadania

⁸ Oblizajek, dz. cyt., s. 105, proponuje następujące dokumenty: 1) Ewentualny dokument fundacyjny. 2) Dokument Bolesława Kędzierzawego. 3) Dokument Mieszka Starego. 4) Dokument Kazimierza Sprawiedliwego. 5) Dokument Kazimierza Sprawiedliwego dla Skaryszewa. 6) Inne zapiski. 7) Koncept dokumentu Monacha. 8) Dokument Monacha.

⁹ Z dokumentów powstałych przed 1200 r., wygotowanych na ziemiach polskich, zachowało się w oryginałach 16. Ich wystawcami byli: legat – 1 dokument, książęta – 9 dokumentów, arcybiskupi – 1 dokument, biskupi – 4 dokumenty, sporadycznie osoby świeckie – 1 dokument; por. K. Małeczyński, *Wpływy obce na dokument polski w XII wieku*, w: *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971, s. 95.

możnowładcze od 1180-1198 r. Nadania z 5a oraz 8a prawdopodobnie nie miały potwierdzenia w wystawionych dokumentach, lecz były to zapiski-notycje¹⁰, sporządzone do 1179 r. (a może nawet dopisane do dokumentu biskupa Gedki z okazji poświęcenia kościoła), a następne przypadają na lata 1180-1198.

Powstaje pytanie, skoro istniało kilka wcześniejszych dokumentów, dlaczego żaden z nich nie zachował się, a może bożogrobcy nie mieli potwierdzenia w dokumentach nadań na rzecz ich placówki w Polsce? Odpowiedź na te pytania jest bardzo prosta. Odbiorcą owych dokumentów był patriarcha Jerozolimy. Możemy to wnosić z informacji zawartej w dokumencie Monachusa: „Tę wspomnianą wolność [Kazimierz – R.S.] podał na piśmie do wiadomości patriarchy i innych braci”. Odbiorcą wszystkich dokumentów był patriarcha Jerozolimy i prepozyt domu bożogrobców w Jerozolimie. Tam prawdopodobnie zostały zdeponowane wszystkie dokumenty wystawione przez fundatora oraz donatorów. Dlaczego w Jerozolimie znajdowały się dokumenty dla bożogrobców w Polsce? Otóż domem macierzystym bożogrobców była Jerozolima od 1114 r. Podlegali oni zwierzchnictwu patriarchy jerozolimskiego, choć faktycznie kierował nimi przeor generalny rezydujący w Jerozolimie. Dopiero wzrost pozycji klasztoru miechowskiego poprzez liczne nadania w ramach organizacji zakonu bożogrobców oraz odebranie Jerozolimy przez muzułmanów w 1187 r. i przeniesienie siedziby do Akki, spowodowało, że zdecydowano się nadać większą samodzielność klasztorowi miechowskiemu. Dlatego też patriarcha Monachus wystawił dyplom dla bożogrobców w Polsce, który spełniał rolę „zastępczego” dokumentu fundacyjnego klasztoru bożogrobców w Miechowie. Dyplom ten stał się podstawą niezależności gospodarczej, pozostawiając zatwierdzenie prepozyta miechowskiego patriarsze jerozolimskiemu. Dowodem na prowadzenie niezależnej działalności od Jerozolimy przez bożogrobców w Polsce jest dokument Innocentego III z 14 X 1208 r., w którym papież bezpośrednio zwraca się do Stróżów Grobu Pańskiego w Polsce: *Dilectis filiis fratribus Dominici Sepulchri in Polonia constitutis, salutem et apostolicam benedictionem*¹¹. Oprócz tego dyplom patriarchy spełniał rolę dokumentu poświadczającego, że zakon jest prawowitym właścicielem licznych nadań w Polsce.

Dyplom Monachusa został spisany według chronologii nadań na rzecz klasztoru bożogrobców miechowskich. Natomiast *Album patriarcale* został spisany według schematu:

- książęta z rodzinami,
- najzamożniejsi możnowładcy świeccy,
- biskup Gedko,

¹⁰ K. Małeczyński, *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.*, w: tamże, s. 118.

¹¹ KodMłp, t. 2, nr 377, s. 18.

- pozostali możni,
- duchowni¹².

Był on wypisem z *Księgi brackiej* Kapituły Grobu Pańskiego w Jerozolimie, zawierającym imiona wszystkich Polaków przyjętych do tamtejszej konfraterni przed 1198 rokiem¹³. Natomiast w 1198 r. polscy kanonicy uzyskali zgodę patriarchy na założenie i prowadzenie własnej konfraterni w Miechowie¹⁴.

Dyplom patriarchy Monachusa i sporządzony *Album patriarchale* dały początek archiwum zakonnemu bożogrobców w Miechowie, obejmującemu wszystkie sprawy zakonu na ziemiach polskich od czasu jego przybycia na ziemię polskie do kasaty klasztoru w 1819 r. Śmiało możemy przyjąć, iż rok 1198 jest datą zapoczątkowania archiwum zakonnego bożogrobców w Miechowie. Zakon bożogrobców pieczętował przez wieki gromadził swoje archiwalia. Archiwum po kasacie klasztoru uległo likwidacji i prawie całkowitej zagładzie¹⁵.

¹² D. Karczewski, *Związki genealogiczne fundatorów dwunastowiecznych prywatnych fundacji klasztornych*, w: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 274.

¹³ Z. Piłat, *Fundator i fundacja klasztoru bożogrobców w Miechowie* w: *Bożogrobcy w Polsce*, praca zbiorowa, Miechów-Warszawa 1999, s. 42; P. David, *Les sources de l'histoire de Pologne a l'époque des Piasts (963-1386)*, Paris 1934, s. 204.

¹⁴ P. Pękalski, *O początku, rozkrzewianiu i upadku Zakonu XX. Kanoników Stróżów św. Grobu Jerozolimskiego*, Kraków 1867, s. 46; *Stróże Grobu Chrystusowego albo bożogrobcy w Miechowie. Zarys historyczny*, oprac. ks. J. Zdąnowski, rękopis w Archiwum SS. Norbertanek w Imbramowicach.

¹⁵ Pozostałe archiwalia po zakonie bożogrobców, które znajdują się w Archiwum Parafialnym w Miechowie zostały opracowane i zmikrofilmowane w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych.

DIE ANFÄNGE DES ARCHIVS DES ORDENS VOM HEILIGEN GRAB IN MIECHÓW

ZUSAMMENFASSUNG

Das Diplom von Patriarch Monachus aus dem Jahre 1198 für den Orden vom Heiligen Grab in Polen und das angefertigte *Album patriarchale* kennzeichnen den Beginn des Archivs des Ordens vom Heiligen Grab mit Sitz in Miechów. Dieses Archiv umfaßte alle Angelegenheiten des Ordens seit seiner Ankunft in Polen bis hin zur Kassation des Klosters im Jahre 1819. Man kann annehmen, daß das Jahr 1198 das Geburtsdatum des Archivs des Ordens vom Heiligen Grab mit Sitz in Miechów darstellt. Der Orden vom Heiligen Grab führte sein Archiv sorgfältig durch die Jahrhunderte fort. Nach der Kassation des Klosters wurde es liquidiert und fast völlig vernichtet.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich